

TIL VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Turg'unpo'latov Diyorbek Ro'zmat o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O'zbek tilshunosligi kafedrasida o'qituvchisi.

Email: d.turgunpolatov@cspu.uz

Sattorova shahnoza Patillo qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Gumanitar fanlar fakulteti O'TA yo'nalishi 1-bosqich talabasi.

Email: shaxnozasattorova004@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19800707>

Annotsiya. Til va axborot texnologiyalari o'rtasidagi bog'liqlik mazkur maqolada zamonaviy jamiyatda tilning rivojlanishi hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'siri nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Unda raqamli muhitda tilning qo'llanish xususiyatlari, yangi terminlarning shakllanishi, elektron muloqotning o'ziga xos jihatlari hamda til me'yorlarining o'zgarish jarayonlari yoritiladi. Shuningdek, sun'iy intellekt, avtomatik tarjima, matnni qayta ishlash tizimlari kabi texnologiyalarning til taraqqiyotiga ta'siri ochib beriladi.

Maqolada til va texnologiya o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida yuzaga kelayotgan yangi lingvistik hodisalar ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: til, axborot texnologiyalari, raqamli muhit, sun'iy intellekt, avtomatik tarjima, elektron muloqot, lingvistika, kommunikatsiya, internet tili, terminologiya, matnni qayta ishlash, IT, til taraqqiyoti, raqamli savodxonlik, innovatsiya.

Annotation. The relationship between language and information technologies is analyzed in this article from the perspective of language development in modern society and the impact of information and communication technologies. The study highlights the features of language use in the digital environment, the formation of new terminology, and the specific aspects of electronic communication, as well as changes in language norms. It also examines the influence of technologies such as artificial intelligence, machine translation, and text processing systems on language development. The article provides a scientific analysis of new linguistic phenomena emerging from the interaction between language and technology.

Keywords: language, information technologies, digital environment, artificial intelligence, machine translation, electronic communication, linguistics, communication, internet language, terminology, text processing, IT, language development, digital literacy, innovation.

Аннотация. В данной статье рассматривается взаимосвязь языка и информационных технологий с точки зрения развития языка в современном обществе и влияния информационно-коммуникационных технологий. Освещаются особенности функционирования языка в цифровой среде, формирование новой терминологии, специфика электронной коммуникации, а также изменения языковых норм. Анализируется влияние таких технологий, как искусственный интеллект, машинный перевод и системы обработки текста, на развитие языка.

Ключевые слова: язык, информационные технологии, цифровая среда, искусственный интеллект, машинный перевод, электронная коммуникация, лингвистика, коммуникация, интернет-язык, терминология, обработка текста, развитие языка, цифровая грамотность.

Til va axborot texnologiyalari o'rtasidagi bog'liqlik zamonaviy jamiyat taraqqiyotining eng muhim va dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson hayotining barcha jabhalariga, jumladan, til va nutq faoliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bugungi kunda til nafaqat an'anaviy muloqot vositasi, balki raqamli texnologiyalar orqali amalga oshiriladigan global kommunikatsiyaning asosiy elementi sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu sababli til va axborot texnologiyalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi.

Axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan insonlar o'rtasidagi muloqot shakllari tubdan o'zgardi. Avvallari muloqot asosan og'zaki yoki yozma shaklda amalga oshirilgan bo'lsa, hozirgi kunda ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, elektron pochta va boshqa raqamli platformalar orqali amalga oshirilmoqda. Bu esa tilning yangi shakllarini, xususan, internet tilini yuzaga keltirdi.

Internet tilida qisqartmalar, inglizcha so'zlar, emojilar va turli grafik belgilar keng qo'llaniladi. Masalan, "ok", "lol", "brb" kabi qisqartmalar yoki 😊, 🤖 kabi belgilar nutqning yangi ko'rinishini ifodalaydi. Tilshunos A. Гурмонов bu jarayonni quyidagicha izohlaydi: "Lingvistik tadqiqot asoslari asaridan:" "Tilning uslubiy qatlamlari jamiyat ehtiyojlariga ko'ra shakllanadi va rivojlanadi" (Toshkent, 2012). Shuningdek, u yana shuni ta'kidlaydi: "Lingvistik tadqiqot asoslari asaridan:" "Til doimo jamiyat bilan birga rivojlanadi va uning ehtiyojlariga mos ravishda o'zgaradi" (Toshkent, 2012). Darhaqiqat, bugungi kunda jamiyat ehtiyojlari axborot texnologiyalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu tilning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Raqamli muhitda tilning qo'llanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda yozishmalar tezkor bo'lishi sababli foydalanuvchilar so'zlarni qisqartirib yozadi: "salom" o'rniga "slm", "rahmat" o'rniga "rhm" kabi shakllar paydo bo'lgan. Bu holat til me'yorlariga ma'lum darajada salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, rasmiy platformalarda, masalan, davlat xizmatlari portallarida yoki ish yozishmalarida rasmiy uslub qat'iy saqlanadi. R. Кўнғуров bu haqda shunday deydi: "Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari asaridan:" "Nutq madaniyati muloqot jarayonida aniqlik va mantiqiylikni ta'minlash orqali namoyon bo'ladi" (Toshkent, 1992). U yana quyidagicha fikr bildiradi: "Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari asaridan:" "Nutq madaniyati til vositalaridan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish qobiliyati bilan belgilanadi" (Toshkent, 1992). Demak, hatto zamonaviy elektron muloqotda ham nutq madaniyatiga rioya qilish muhimdir.

Axborot texnologiyalarining tilga ta'sirining yana bir muhim jihati — yangi terminlarning paydo bo'lishidir. Masalan, "server", "dastur", "platforma", "algoritm", "sun'iy intellekt", "chatbot" kabi so'zlar bugungi kunda keng qo'llanilmoqda. Bu terminlar tilning boyishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ayrim hollarda chet tillardan kirib kelgan so'zlarning haddan tashqari ko'payishi milliy tilning sofligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. A. Хожиев rasmiy uslub haqida shunday ta'kidlaydi: "O'zbek tili uslubiyati asaridan:" "Rasmiy uslubning asosiy belgisi — aniqlik va standart ifoda vositalariga tayanishdir" (Toshkent, 1983). Shuningdek, u yana qayd etadi: "O'zbek tili uslubiyati asaridan:" "Rasmiy uslub tilning muayyan sohada qo'llanishi bilan bog'liq bo'lib, unda aniqlik, ixchamlik va standartlik asosiy o'rin tutadi" (Toshkent, 1983). Bu fikr ayniqsa texnologik matnlar uchun ham muhim, chunki dasturlash va texnik hujjatlarda aniqlik va standartlik asosiy talab hisoblanadi.

Bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalari til bilan ishlashning yangi bosqichini boshlab berdi. Matnni avtomatik tahlil qilish, nutqni tanish, ovozli yordamchilar, avtomatik tarjima tizimlari kabi texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Masalan, ovozli yordamchilar orqali foydalanuvchi buyruq berib, kerakli ma'lumotni olishi mumkin. Bu esa tilning og'zaki shaklining ham texnologik tizimlarga moslashishini talab qiladi. David Crystal bu haqda shunday yozadi: "Language and the Internet asaridan:" "The internet has created new forms of communication that influence language structure and usage" (Cambridge, 2006). George Yule esa quyidagicha ta'kidlaydi: "The Study of Language asaridan:" "Language changes as society changes, reflecting new realities and technologies" (2010). Bu fikrlar til va texnologiya o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yana bir bor tasdiqlaydi.

Автоматик tarjima tizimlari ham til va texnologiya o'rtasidagi bog'liqlikni yaqqol ko'rsatadi. Masalan, Google Translate kabi xizmatlar bir tilni boshqasiga tezda tarjima qilish imkonini beradi. Biroq bu tizimlar ba'zan kontekstni to'liq tushunmasligi sababli xatolarga yo'l qo'yadi. Shu sababli inson omili hali ham muhim ahamiyatga ega. Б. Ёўлдошев quyidagicha ta'kidlaydi: "Hujjatshunoslik asoslari asaridan:" "Hujjatlar tili jamiyatdagi o'zgarishlarning bevosita aksidir" (Toshkent, 2010). U yana shuni ham qayd etadi: "Hujjatshunoslik asoslari asaridan:" "Hujjatlar tilida aniqlik va rasmiylik talab darajasida bo'lishi zarur, chunki ular huquqiy kuchga ega" (Toshkent, 2010). Bugungi kunda elektron hujjatlar, raqamli imzo va onlayn xizmatlar keng joriy etilgani ham tilning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda.

Zamonaviy jamiyatda til va axborot texnologiyalari o'rtasidagi bog'liqlik ta'lim sohasida ham muhim o'rin tutadi. Onlayn ta'lim platformalari, elektron darsliklar, masofaviy o'qitish tizimlari til orqali bilim uzatishning yangi shakllarini yaratdi. Bu esa o'quvchilarning til bilan ishlash ko'nikmalarini ham o'zgartirmoqda. Shu bilan birga, axborot texnologiyalari til o'rganish jarayonini ham osonlashtirmoqda. Turli mobil ilovalar, onlayn kurslar va video darslar orqali insonlar yangi tillarni tez va samarali o'rganish imkoniga ega bo'lmoqda. Bu esa global kommunikatsiyani yanada rivojlantirmoqda.

Tilning raqamli muhitda qo'llanilishi bilan bog'liq muammolar ham mavjud. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda savodsiz yozishmalar, grammatik xatolar, so'zlarning noto'g'ri qo'llanishi keng tarqalmoqda. Bu esa til me'yorlarining buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli til madaniyatini saqlash va rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi. Қ. Канаев bu borada shunday deydi: "Davlat tilida ish yuritish asaridan:" "Rasmiy matnlarda ortiqcha hissiylikdan xoli bo'lish va aniq terminlardan foydalanish muhimdir" (Toshkent, 2018).

Rasmiy uslubning me'yorlashganligi haqida М. Миртожиев quyidagicha yozadi: "Hozirgi o'zbek adabiy tili asaridan:" "Adabiy til me'yorlari jamiyat tomonidan tan olinib, rasmiy nutqda qat'iy amal qilinadi" (Toshkent, 2004). U yana ta'kidlaydi: "Hozirgi o'zbek adabiy tili asaridan:" "Adabiy tilning rasmiy ko'rinishi me'yorlashuv va standartlashuv jarayonlari bilan chambarchas bog'liqdir" (Toshkent, 2004).

Xulosa qilib aytganda, til va axborot texnologiyalari o'rtasidagi bog'liqlik zamonaviy jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi hisoblanadi. Axborot texnologiyalari tilni boyitadi, yangi imkoniyatlar yaratadi va kommunikatsiyani osonlashtiradi. Shu bilan birga, til me'yorlarini saqlash, uni to'g'ri qo'llash va rivojlantirish har bir insonning muhim vazifasidir. Til va texnologiya o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash esa kelajak taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ҳожиев А. О'zbek tili uslubiyati. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 1983.
2. Қўнғуров Р. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti, 1992.
3. Нурмонов А. Lingvistik tadqiqot asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti, 2012.
4. Ёўлдошев Б. Hujjatshunoslik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2010.
5. Сапаев Қ. Davlat tilida ish yuritish. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018.
6. Миртожиев М. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2004.
7. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
8. Jurafsky D., Martin J. Speech and Language Processing. New Jersey: Prentice Hall, 2009.
9. Yule G. The Study of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
10. Graddol D. The Future of Language. London: British Council, 2004.